

Цифрові бібліотечні технології організації знань

6 жовтня 2022 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» Інститут інформаційних технологій НБУВ провів тематичну секцію «Цифрові бібліотечні технології організації знань», котра зібрала майже 30 учасників. Захід об'єднав спеціалістів у галузі інформаційних технологій та бібліотекознавства з Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, наукових установ Національної академії наук України. Загалом було заслухано п'ять доповідей, тематика яких концентрувалася на питаннях ефективної організації електронних знанневих ресурсів, перспектив розвитку дослідницьких інфраструктур та сервісів підтримки досліджень, продуктивної участі сучасної бібліотеки у цифрових наукових комунікаціях.

Засідання секції відкрила директорка Інституту інформаційних технологій НБУВ, докторка наук із соціальних комунікацій **К. В. Лобузін**а доповіддю, присвяченою новим технологіям організації знанневих ресурсів у НБУВ, зокрема, удосконаленому користувацькому інтерфейсу реферативної бази даних «Україніка Наукова». Доповідачка презентувала нові пошукові можливості та засоби представлення інформації в РБД: систематизацію записів на основі Рубрикатора НБУВ, ідентифікацію рефератів за сталими ID-номерами, формування масивів реферативних записів за галузевим принципом у 4 кластери, що відповідають серіям Українського реферативного журналу «Джерело» і покликані в перспективі стати його електронною версією. К. В. Лобузін а наголосила на перспективності розробок систем управління науковою інформацією та сервісів підтримки досліджень на базі наукових бібліотек, що було проілюстровано власними напрацюваннями ІТ НБУВ: інформаційним порталом «Наука України: доступ до знань» та бібліотечним порталом НАН України LibNAS UA.

Доповідь заступника директора Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, члена-кореспондента НАН України, доктора технічних наук **А. А. Крючина** стосувалася нових технологічних можливостей аналітики публікаційної активності українських учених із використання РБД «Україніка Наукова». Дослідник презентував пілотну версію пошукової системи «Бібліотека наукометрії». Базована на алгоритмічних можливостях Manticore Search, обрана система вирізняється високою швидкістю, ефективним пошуком як за допомогою традиційних SQL-запитів для структурованих даних, так і для неструктурованих даних на основі JSON-запитів. Поточний пошуковий апарат системи дає змогу на матеріалі РБД «Україніка Наукова» (понад 800 тис. записів) та репозитарію arXiv.org (відкритий архів понад 2,1 млн наукових публікацій та препринтів) виявляти закономірності, тенденції розвитку окремих галузей досліджень та взаємозв'язки окремих понять. Доповідач відзначив, що наразі система дає змогу аналізувати динаміку і взаємозв'язки окремих понять, зокрема, семантичних сутностей «Автори» і «Ключові слова». Можливості використання реферативної бази було продемонстровано на прикладі проведення наукометричного аналізу розвитку інформатики в Україні за останні роки: виявлено дослідницькі галузі, які демонстрували стабільне зростання, що проявлялося у збільшенні кількості публікацій, захисті дисертацій, проведених конференцій тощо.

У доповіді, присвяченій бібліотечним порталам знань, завідувач відділу наукового формування національних реферативних ресурсів Інституту інформаційних технологій НБУВ, кандидат наук із соціальних комунікацій **С. С. Гарагуля** охарактеризував діяльність бібліотек у контексті розвитку е-інфраструктур управління дослідницькою інформацією. Зокрема, було проаналізовано Концепцію Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур, яка окреслює завдання технологічного оновлення та євроінтеграції української науки на 2021–2026 рр. Бібліотеки є органічними учасниками цих процесів оскільки вже тривалий час оперують е-інфраструктурами, створюючи та розвиваючи власні цифрові ресурси, сервіси підтримки досліджень. Дослідник наголосив, що з точки зору прагматичних витрат зусиль та ергономічності доступу до ресурсів оптимальним у бібліотечному середовищі є портальний підхід, тобто управління високоінтегрованими сховищами даних. Розглянувши проекти дослідницьких інфраструктур на кшталт European Open Science Cloud, European Research Area, LIBER Europe, С. С. Гарагуля відзначив позитивний досвід участі наукових бібліотек як інтеграційних ланок усіх складників е-інфраструктур. Окремо наголошувалося на важливості використання реферативних ресурсів (зокрема РБД «Україніка Наукова») як високосемантизованих текстових масивів, котрі допомагають виявляти нові знання та зв'язки у сховищах даних, непридатних через надмірний обсяг інформації для релевантного алгоритмічного аналізу. Реферативний сегмент інформації при цьому слугує когнітивним ядром бібліотечного порталу й ресурсною базою для здійснення інтелектуального аналізу тексту й видобутку нових знань, що містяться у наукових текстах імпліцитно.

Доповідь наукової співробітниці відділу інформаційно-комунікаційних технологій Інституту інформаційних технологій НБУВ, докторки філософії з філології **О. І. Вощенко** була присвячена формуванню е-колекції «Репресована література», що в рамках е-бібліотеки «Україніка» представляє матеріали колишнього спецфонду при НБУВ у форматі оцифрованих документів із науковим супроводом (опис колекції, створення тематичних анотацій та атрибуція системою пов'язаних рубрик). Дослідниця розкрила непростий шлях повернення проскрибованої літератури до читача. Було вивчено 8 книг шифрів формату А3 по 145 сторінок кожна (сумарно 1160 сторінок) орієнтовно за 1932–1933 рр. й виявлено кілька видів частот повторюваних приміток про вилучення примірників з основного фонду. У кожен акт працівники бібліотеки вносили від 1 до 47 шифрів книжок; прізвища авторів густо замальовані чорнилом – часто їх неможливо дешифрувати, проте в більшості випадків прочитання доступне. В актах на вилучення найбільше книг Миколи Хвильового і Майка Йогансена. За словами О. І. Вощенко, проаналізовані джерела неспростовно свідчать про діяльність цензурного апарату щодо книг українських авторів переважно періоду «Розстріляного Відродження». На жаль, подальша доля більшості видань після їхнього вилучення з фондів НБУВ лишається наразі нез'ясованою.

Завідувач відділу наукового опрацювання документів та каталогізації Державної науково-технічної бібліотеки України **О. Ю. Кузнєцов** презентував технологію напівавтоматичного конвертування інформаційних ресурсів паперового каталогу до фонду мікрофільмованих дисертацій за 1979–1989 рр. у формат записів бібліотечних баз даних. Проект, який отримав назву «ККДД» (аббревіатура від «Каталог кандидатських і докторських дисертацій»), розроблено у вигляді інтернет-сторінки для створення

бібліографічних записів у напівавтоматичному режимі на базі РНР 7.1. За підсумками конвертування створено окрему сторінку для пошуку дисертацій на сайті ДНТБ України. На запити віддалених користувачів щодо надання тексту дисертації виконується платна послуга зі сканування фрагмента документа згідно чинного законодавства, завдяки чому колекція ККДД поступово стає повнотекстовим електронним ресурсом ДНТБ України.

Учасники секційного засідання були однакові у думці, що актуальним викликом сьогодення для наукової бібліотеки є імплементація новітніх тенденцій і засобів організації електронної інформації, пристосування управління знаннями ресурсами до власних технологічних циклів, широке та плідне залучення бібліотек до діяльності цифрових комунікаційних платформ. Бібліотечні портали знань як спосіб комплексної організації електронних ресурсів установи викликали жвавий інтерес у присутніх.

Активне обговорення доповідей учасниками секції – запорука включення проблематики заходу в широкий бібліотекознавчий дискурс.

Катерина Лобузінa,

директорка Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
докторка наук із соціальних комунікацій,
старша наукова співробітниця

Сергій Гарагуля,

завідувач відділу наукового формування національних реферативних ресурсів
Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидат наук із соціальних комунікацій

Людмила Коновaл,

завідувачка відділу технологій електронного науково-інформаційного обслуговування
Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидатка наук із соціальних комунікацій

Електронні ресурси бібліотек як складова інформаційної основи сучасного національного розвитку

5–6 жовтня 2022 р. у рамках роботи Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» відбулось онлайн-засідання секції «Електронні ресурси бібліотек як складова інформаційної основи сучасного національного розвитку». Для оприлюднення було подано доповіді 32 учасників секції, серед яких – провідні фахівці Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ, Національної юридичної бібліотеки НБУВ, Інституту архівознавства НБУВ, аспіранти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Доповідачі розглянули широкий спектр актуальних питань комплексного використання потенціалу сучасного інформаційного простору в контексті розвитку електронних ресурсів бібліотек як важливого складника сучасного національного розвитку.

Роботу секції відкрив заступник генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, керівник Служби інформаційно-аналітичного